

[Рец.]: Синявська Л. І. Важка промисловість Сходу і Півдня України під час Першої світової війни. – К. : ПП Лисенко М. М., 2014. – 476 с.

Нині, коли Україна перебуває у стані протистояння агресивній політиці уряду Російської Федерації через цивілізаційний вибір нашого народу щодо інтеграції в європейські та євроатлантичні структури, зчинена окупантом війна супроводжується не лише застосуванням зброї, а й формуванням відповідних світоглядних уявлень. У ході так званої гібридної війни російською стороною досить масштабно використовується міфологізація й перекручення історії з метою довести світовій спільноті «випадковість» створення державності в Україні та не виваженість кроків її нинішнього керівництва у внутрішній і зовнішній політиці. Одним із аспектів потужної промосковської фальсифікації подій минулого є приниження ролі й участі українців та їхніх проводарів у Першій світовій війні та періоді 1917–1920 рр., який у вітчизняній пострадянській історіографії отримав назву доби «визвольних змагань». У переважній більшості ідеологічно заангажованих писань представників північного сусіда південно-східні українські землі визначаються «Півднем Росії». Цим самим робляться спроби підвести підґрунтя як до «історичної зумовленості» існування Новоросії – сучасного проекту московського уряду, так і нав'язування провідної (квазіцивілізаційної) ролі Росії у сфері міжнародних відносин на різних етапах історичного процесу.

У зв'язку з такою постановкою проблеми, вкажемо, що рецензована монографія Л. І. Синявської присвячена актуальній за сучасних умов темі, безпосередньо пов'язаній із висвітленням процесу діяльності підприємств важкої промисловості Сходу та Півдня України у роки Першої світової війни. По-перше, географічні межі обраного дослідження виходять з де-юре території новітньої Української держави, по-друге, висвітлення специфіки організації економічного функціонування підприємств важкої індустрії засвідчило можливість їхнього повноцінного існування лише завдяки розгалуженій інфраструктурі та залучення до роботи великої кількості робітників, серед яких була значна кількість тих, хто асоціював себе виключно з українськими етнічними землями, а не підданими Російської імперії. Одним з принципово нових аспектів дослідження є процес зміни політичної самосвідомості осіб, які мешкали на території України: еволюціонування від сприйняття себе підданими Росії до визначення громадянами власної Батьківщини, що безпосередньо пов'язано так би мовити перехідним етапом – подіями Першої світової війни і, зокрема, зі зрушеннями в економічній сфері.

У роботі Л. І. Синявської на основі ретельного і водночас критичного аналізу широкого кола джерел висвітлено як процес мілітаризації важкої промисловості Сходу та Півдня України, так і руйнацію господарського механізму в роки війни. Вона містить низку важливих узагальнень і оцінок щодо участі різних революційних організацій у переформуванні й спрямуванні виробництва на військові потреби. Особливо яскраво, із залученням найтипівіших фактів і прикладів, у монографії відображені непрості, часом антагоністичні, стосунки між робітниками та підприємцями в умовах як бойових дій, так і розпаду Російської імперії.

Авторка переконливо довела: характер діяльності промислових підприємств залежав не від змін у стосунках між роботодавцями та безпосередніми виробниками, як це поширено тлумачилось у радянській історіографії, а від взаємин буржуазії з царським урядом. Власне останні стали поштовхом до революційних перетворень, які в результаті досить згубно вплинули на роботу підприємств важкої індустрії. Цілком сприйнятливим є висновок дослідниці про те, що у 1917 р. ідея участі робітників в управлінні підприємствами в усій повноті продемонструвала свою утопічність: робітничі комітети не лише не мали у своєму складі фахівців, здатних до масштабної менеджерської діяльності, формування логістики управління виробництвом і персоналом, а й цілеспрямовано займалися перерозподілом (привласненням) значної частини коштів промислових закладів на свою користь. Водночас законні вимоги безпосередніх виробників стосовно підвищення заробітної плати в реаліях тогочасного життя ставали нездійсненними у переважній більшості дрібних і середніх підприємств. Найзможніші промисловці та підприємці, не бачачи перспектив розвитку для власного виробництва, поступово відмовлялися від інвестицій, віддаючи перевагу виведенню капіталів за кордон. Представники абсолютної більшості робітничих комітетів виявили занадто низький рівень професійної підготовки та фінансової зрілості, а тому не могли організувати залучення додаткових інвестицій. За таких умов впродовж 1917 р. почастишали не тільки робітничі заворушення, а й припинення виробничих процесів на підприємствах через нестачу палива, сировини тощо.

У монографії більш масштабніше, ніж це зроблено попередниками, розвинуто положення про те, що гострі суспільно-політичні суперечності на теренах імперії були досить вдало використані її потенційними противниками. Зокрема, Німеччина, активно фінансуючи деструктивну, антиурядову діяльність більшовицької партії, сприяла зростанню її вагомості та популярності. Пропаганда, заснована на популістських гаслах отримала шанс на перемогу в боротьбі за підтримку широких мас. Найбільше прихильників, схильних до насильницького перерозподілу чужої власності, більшовикам вдалося відшукати серед жителів Росії. Українці в своїй основній масі не потрапили під вплив

більшовиків. Адже «жовтневий» переворот вкрай негативно сприйняла більшість промисловців і професійних робітників як у Росії, так і в Україні. Територія останньої певний час залишалася прихистком для російських біженців, які тікали від нової влади. Особливо радикальні гасла більшовиків, розраховані головним чином на низький рівень освіти та так звану буденну політичну свідомість відлякували велику частину робітництва та найбільшого селянства. Для багатьох підприємців і високооплачуваних робітників власне ідея насильницького відчуження власності не сприймалась тому, що в якості суспільного розвитку ними розглядалася особиста праця, заснована на набутому (іноді з покоління в покоління) професійному досвіді.

Категоріальним слід вважати висновок Л. І. Синявської про те, що важка промисловість Сходу та Півдня України, виявивши порівняно високі темпи розвитку впродовж 1914–1916 рр. внаслідок залучення великих державних інвестицій і виконання казенних замовлень, виявилася досить вразливою у ході революційних катаклізмів, що зумовили цілковиту руйнацію виробничих зв'язків. Війна яскраво засвідчила: інфраструктура важкої промисловості, котра багатьма дослідниками-попередниками розглядалась як база економічної спроможності держави, не може вважатися запорукою стабільного процвітання держави, оскільки негаразди у функціонуванні транспорту, забезпеченні населення продовольством і паливом можуть спричинити розлад роботи профільних підприємств. Цей факт підтвердив тезу про необхідність збалансованого розвитку економіки держави за умови формування дієвих важелів урядового регулювання виробничих процесів, заснованого на науковому макроекономічному аналізі та прогнозуванні.

Загалом монографії притаманні й такі цілком позитивні підходи авторки: як визначення хронологічних рамок дослідження без надмірної актуалізації більшовицького перевороту в парадигмі новітньої історії; виокремлення територіальних меж наукового пошуку відповідно до існуючих політико-адміністративних реалій. Зазначене може розглядатися як одна із основ не тільки для подальшого створення конкретно-історичних, а й спеціальних історіографічних студій, подіями, пов'язаних з Першою світовою війною, а також незаангажованих наукових розробок з історії України.

Позитивно оцінюючи роботу, водночас, варто висловити кілька побажань та зауважень. Зокрема на теоретико-методологічному рівні в історіографії слід розглянути наукову дискусію з питання підпорядкованості українських територій метрополії, що було піднято у працях М. Чировського, З. Когута. Більш широко та аргументованіше відобразити в історіографії періодизацію важкої промисловості Сходу та Півдня України під час Першої світової війни. Доцільно було б у контексті дискурсу провести паралелі з радянською історіографією, яка зводила соціально-економічні суперечності до конфлікту між підприємцями та робітниками і авторкою, яка акцентує на протиріччях буржуазії й самодержавства. Варто вивести типовість соціо професійних портретів власників підприємств і кваліфікованих робітничих кадрів, що надало б роботі «живого», образного організму та зацікавило читацький загал.

О. І. Гуржій